

Херман ХЕСЕ

ПИСМО УПУЋЕНО У НЕМАЧКУ

Чудно је то са писмима из Ваше земље! Писмо из Немачке је за мене месецима било изнад свега редак и скоро увек радостан догађај. Оно је доносило вести да је жив неки пријатељ о коме дуго нисам ништа чуо и за кога сам бринуо. Оно је значило и малу, наравно, само случајну и непоуздану везу са земљом у којој се говори мојим језиком, којој сам поверио своје животно дело, која ми је до пре неколико година давала и хлеб и морално оправдање за мој рад. Такво писмо долази увек изненада, увек чудноватим, заобилазним путевима, у њему нема брбљања, има само важних ствари, оно је писано у великој журби док на њега чекају кола хитне помоћи или неки повратник, или то писмо, писано у Хамбургу, Халеу или Нирнбергу стиже после неколико месеци заобилазним путем преко Француске и Америке куда га је понео неки љубазни војник када је пошао на одмор у своју земљу.

После су писма постала чешћа и дужа. Многа су стизала из логора за ратне заробљенике из разних земаља; тужни, дроњави папири из логора са бодљикавом жицом, из Сирије и Египта, из Француске, Италије, Енглеске, Америке. Међу писмима је било много оних која ме нису обрадовала и на која нисам имао жељу да одговорим. У већини писама из заробљеништва се много оптужује, јетко псује, тражи се помоћ у немогућем, подругљиво се критикују Бог и свет, а понекад се прети и новим ратом. Било је и племенитих изузетака, али ретко. Иначе, говорили су само о томе шта су морали да препате и жалили се горко на неправедност дугог заробљеништва. А о томе шта су други, као немачки војници, годинама чинили свету, о томе није било ни речи. Притом се ја увек сетим реченице из једног немачког ратног дневника из времена продирања у Русију. Аутор, иначе невин и подпошљиво ослобођен нацистичког менталитета, писао је о томе да мисао о неминовности умирања заокупља сваког војника, а да је неминовност убијања »тактичко«
питање. Сви су на прво место стављали Хитлера, а уз њега није био нико крив.

Један француски заробљеник који више није дете, већ индустријалац и отац породице са докторском титулом и добрим образовањем, поставио ми је питање: Шта је по мом мишљењу за време Хитлера требало да ради добронамеран, ваљан Немац? Ништа, сматрао је он, ништа није

могло да се ради против Хитлера, то би коштало хлеба и слободе, а на крају још и живота. Могао сам само ово да му одговорим: Разарање Пољске и Русије, опсада и сумануто држање Стаљинграда до крајње беде, сигурно нису били сасвим безопасни, а ипак су немачки војници то предано радили. Зашто су Хитлера открили тек 1933? Зар га нису познавали још од минхенског пуча? Зашто су једнодушно саботирали Немачку републику — једини умирујући плод првог светског рата, зашто је нису штитили и неговали, зашто су једнодушно гласали за Хинденбурга, а касније за Хитлера под којим је било опасно по живот да се буде ваљан? Ја такве писце писама подсећам да немачка беда није почела са Хитлером и да је нијано клицање народа по Аустрији због заједничког ултиматума упућеног Србији у лето 1914, морало да пробуди некога. Ја сам причао о томе зашто смо се Роман Ролан, Штефан Цвајг, Франс Масерел, Анете Колб и ја изборили и шта смо морали да пропатимо оних година. Али, у то неће нико да се удуби, они не желе да чују никакав одговор, нико не жели да стварно расправља, нико неће да почне да учи и мисли.

Писао ми је један поштовани, стари свештеник из Немачке, добар човек који се под Хитлером храбро држао и доста препатио. Каже да је тек сада прочитао моја размишљања из првог светског рата која сам написао пре двадесет и пет година и да је као Немац и хришћанин морао да се сагласи са сваком речју. Али, као поштен човек морао је да призна да би те списе, да су му у руке дошли онда када су били нови и актуелни, љутито одбацио, јер је тада, као и сваки честит Немац, био жесток патриота и националиста.

Писма су бивала све чешћа и сада, откад их добијам редовно поштом, у кућу ми стиже мала бујица, много више него што је добро и много више него што могу да прочитам. Има на стотине пошиљалаца, али само пет или шест врста писама. Изузев малог броја сасвим искрених, сасвим личних и непоновљивих докумената овог времена — а у њих спада као једно од најбољих и Ваше драго писмо — многа писма су израз одређених, лако препознатљивих ставова и потреба. Многи од писаца ових писама се свесно или несвесно, делимично због примаоца, делимично због цензуре, заклињу у своју невиност, а многи од њих имају, без сумње, добре разлоге за те напоре.

То су, на пример, сви они стари пријатељи који су ми раније годинама писали и који су то престали у оном тренутку када су приметили да преписком са са мном могу да навуку неку непријатност. Сада ме обавештавају да су живи, да стално мисле на мене, да ми завиде на мојој срећи што живим у рају Швајцарске и да, као што и могу да мислим, никада нису ни били симпатизери овог проклетог нацизма. Многи од ових познаника су годинама били чланови партије. Сада опширно причају о томе да су свих ових година били стално једном ногом у концентрационом логору, а ја притом морам да им одговорим да озбиљно могу да схватим само оне Хитлерове противнике који су са обе ноге били у логору, а не једном ногом у логору, а другом у партији. Ја сам их подсећао на то да смо у ратним годинама, ми овде, у »рају« Швајцарске, сваког дана морали да рачунамо на добросуседске посете

мрких ђавола, и да су нас, људе са црне листе, у папшем рају већ чекали затвори и вешала. Увек додајем да нам је нови поредак Европе ту и тамо постављао примамљиве мамце. на моје запрепашћење, прилично касно ме је позвао један познати сапатник и колега да о »његовом« трошку дођем у Цирих да бих са њим разговарао о мом пријему у Удружење европских колабориста које је основало министарство из Ротенберга.

Има и старих, верних птица селица које ми пишу да су тада, 1934, после тешке унутрашње борбе, ступили у партију једино због тога да би били корисна равнотежа свим оним бруталним и дивљим елементима.

Други, опет, имају више приватне комплексе и пошто живе у великој беди и окружени стварним бригама, а имају много папира, мастила, времена и темперамента, у дугим писмима ми изражавају свој дубоки презир према Томасу Ману и жаљење или љућу што ми је један такав човек пријатељ.

Једну групу чине колеге и пријатељи из ранијих времена који су свих ових година отворено и јавно вукли Хитлерова тријумфална кола. Они ми сада мирно пишу пријатељска писма, причају испривно о својој свакодневици, о оштећењима од бомби, о кућним бригама, о својој деци и унуцима, као да се ништа није десило, као да између нас нема ничега, као да нису помогли да се убију рођаци и пријатељи моје жене која је Јеврејка и да се моје животно дело дискредитује и на крају уништи. Многи од њих пишу да се кају, да ствари сада виде другојачије, да су били заслешљени. Такође многи пишу да су били нацисти, да се не кају и да ће увек имати такво мишљење. А кад се то десило да нациста остане при своје мишљењу кад ствари крену низбрдо? Ах, то је да се човеку смучи.

Мали број аутора писама очекује од мене да се изјасним за Немачку, да пређем тамо, да сарађујем на пресељењу. Али, много је већи број оних који ме подстичу да у свету подигнем свој глас и да као неутралац и представник људскости протестујем против освајачке армије. То је тако нестварно, без везе са садашњим светом, то је тако детињасто дирљиво и срамно.

Вероватно Вас све ове, делом детињасте, делом зле бесмислице уопште не чуде, вероватно све то знате боље од мене. Наговештавате да сте ми написали дуго писмо о духовној ситуацији у Вашој сиромашној земљи и да сте га због цензуре задржали. Писао бих Вам сада о томе чиме је испуњен већи део мојих дана и сати, а тиме желим и да објасним зашто сам дао да се штампа ово писмо. Не могу да одговорим на брда писама, од којих већина очекује и захтева немогуће, а ипак, међу тим писмима су и таква за која ми изгледа да не могу да их одбацам. Састављачима таквих писама шаљем *obo* штампано писмо, зато што су се они тако пријатељски и брижно распитивали о мојој судбини.

Ваше драго писмо се не може сврстати ни у једну категорију, не садржи ни једну шаблонiranу реч и не садржи, што је чудно за данашњу Немачку, ни једну реч оптужбе и јадиковања. Изузетно ми је пријало Ваше добро, паметно и храбро писмо, а оно што у њему пише о Вашој личној судбини, дубоко ме је потресло и узбудило. Ви сте, као наш драги пријатељ, дуго стражарили, страховали, били у затвору Гестапоа,

чак и осуђени на смрт. При читању сам био запрепаћен, утолико више, што су Вас моја писма и поред све пажње оптеретila, али вести од Вас ме нису изненадиле. Вас нисам никада замишљао са једном ногом у затвору или логору, а са другом у партији, никада нисам у то сумњао да сте храбри и будни. Вашим светлим очима и Вашој памети и приличи да стоје на правој страни. А Ви сте били у највећој опасности.

Видите, са већином мојих немачких кореспондената имам мало заједничког. Има ту нечег сличног са крајем првог светског рата, само што сам данас старији и неповерљивији него што сам тада био. Као што су данас сви моји немачки пријатељи једнодушни у осуди Хитлера, тако су и тада, при оснивању Немачке републике били јединствени у осуди милитаризма, рата и силе. Свуда су се са нама, мало касно, али искрено, братимили ратни противници, Ганди и Ролан су слављени скоро као свеци. »Никада више рат!« — гласио је слоган. Али, већ неколико година касније Хитлер се одважио на свој минхенски пуч. Због тога данашњу слојност у осуди Хитлера не узимам сувише озбиљно и не видим само опасност због мењања политичког мишљења, већ и опасност за политичко сазнање и искуство. Озбиљно, веома озбиљно схватам промену мишљења, расветљење и зрелост сваког појединца који је у великој опасности, у страшном мучеништву ових година отворио пут према унутрашњости, пут према срцу света, поглед у безвремену стварност живота. Они који су се пробудили, осетили су, преживели и пропатили велику тајну, сличну као ја некада у горким годинама после 1914, само, то се дешавало под много већим притиском, под јачим патњама и без сумње је велики број оних који су на путу према оваквом доживљају и буђењу сломљени и пали, пре него што су достигли зрелост.

Један немачки капетан ми је писао иза бодљикаве жице једног заробљеничког логора у Африци о сећањима на Записе из мртвог дома од Достојевског и на Зидарту, о његовој тежњи да у животу без самилости, у животу који не дозвољава самоћу ни на тренутак, иде стазом уништења и досегне унутрашњи мир, без жеље да се издвоји из свих збивања.

Бивши заробљеник Гестапоа ми је писао: »У затвору сам много научио и грађанске муке ме више не притискају«. То су позитивна искуства, докази стварног живота. Могао бих да наведем много таквих речи када би ме послужили вид и време да сва та писма још једном прочитам.

На Ваше питање о мом здрављу могу одмах да одговорим. Остарио сам и уморан сам, а уништење мојих дела које су започели Хитлерови министри, а довршиле америчке бомбе, дало је последњих година основни тон разочарењу и тузи. Теши ме да је изнад овог основног тона још увек могућа понека мала мелодија и да у таквим часовима успевам још да живим вап времена. Нешто од мојих књига које годинама недостају, дајем с времена на време да се штампају у новом, швајцарском издању. То представља само одређени гест, јер се примерци налазе само у Швајцарској.

Старост и закречење напредују, понекад крв не полази како треба кроз мозак. Али ово зло има и своје добре стране: не узима се више све

тако јасно и снажно, много тога се пречује, често не осећам неке ударце или убоде иглом и један део бића који се некада звао Ја, већ је тамо где ће ускоро бити све.

У добре ствари које моји органи још могу да приме и уживају у њима, које ме радују и које су у стању да надвладају таму, спадају ретки, али ипак присутни знаци да још увек живи права духовна Немачка коју нисам ни тражио, ни нашао у раду данашњих културних радника и конјуктуриних демократа Ваше земље, већ у таквим благословеним изјавама одлучности, будности и храбрости, убеђења и спремности без илузија, као што је Ваше писмо. Хвала Вам. Чувајте ту клицу, останите верни светлости и духу, има вас мало, али ви сте со земља.

1946.

Из књиге *Gedenkblätter Betrachtungen*, Suhrkamp, Frankfurt/Main 1970.

Превод са немачкој језика
ГОРДАНА МИЛИВОЈЕВИЋ